

Nemesio Etxanizi omenaldia

Biografia idatzien interpretazio saioa

Pako SUDUPE

Ezer baino lehen bizi-urratsen laburbilduma laburtua: 1899ko abenduaren 19an jaio zen Azkoitian. Abarketa lantegia zuen aitak, eta *integroetako*a zen politika aldetik; behin baino gehiagotan izan zen alkateorde *Ramón Nocedalen* alderditik. 10 senideetatik bost lotu zitzaizkion erlijiozko bizitzari: hiru moja, eta bi apaiz. Jaioterrian lehen ikasketak; 11 urtetan Lekarozera egin zuen, eta hamabi urtetan Comillaseko Unibertsitate Pontifiziora. Hemen hamabi urtetako ikasketak burutu, eta apaiztu zen. Arabako Urarten egin zuen urte t'erdiko aldia apaiz lana ikaste aldera.

26 urte zituela iritsi zen Bergarara (1926-1936), gerra bitartean hemen aritu zen apaizgintzan eta euskalgintzan. Hementxe ezagutu zituen estreinako sentimendu lurtarrak. Erretore laguntzaile izan zen Santa Marinako parrokian. Gerratean Burgosera joan behar izan zuen; *a divinis* zigortu zuen hango buruzagi erlijio-soak. Handik Gasteizera, eta laster Debara, hemen hamar bat urte eman zituen 1940tik 1950ra. Hiruzpalau urte berriro jaioterrian (1950-1953) non olerki onentsuenak burutu zituen Santa Kutzeko komentuan kapelau zela, eta azkenik Donostian (1953-1982). Guri dagokigunez, Donostiako aldia izan zuen oparoena, bereziki euskal kulturaren eta giza eskubideen alde egindako lanagatik. 1982ko urtarrilaren 27an hil zen.

Laburbilduma laburtuaren ostean, nondik hasi da aurrenik

erabaki beharrekoa. Pío Barojak, esate baterako, eleberria hasieratik, bukaeratik edo erdi samarretik has litekeela zioen. Biografiara ere heda nezake eskema hori, eta hartara, edo gaztarotik edo zahartzarotik edota helduarotik ekitea legokidake. Hiru arook ordea behin baino gehiagotan nahastu eta urtu egingo litzaizkidake, eta horretaraz gero hobe izango dut idatzietara jotzea, eta hauetan nire asmorako egokienak edo egokien letorkidakeena hautatzea. Alde horretarik idatzi guztiak izango ditut begipean baina bereziki Izotz kandelak eleberria. Ez naiz ordea erabat hauetara mugatuko. Bere obra eta bizia hobeki konprenitzearen, euskaltzaletasunean nahiz abertzaletasunean era batera edo bestera gogaide izan zituen ere egingo diegu leku, Nemesio Etxanizez idatzi duten zenbait euskal idazleri egingo diegun bezala.

Izotz-kandelak irakurtzen hasi eta begiratu batera ematen du idazleak idazten ari den garaia (1962an idatzia) erabat ahaztea deliberatu duela. Nahiz alde guztietako diferentziak handiak izan, Marcel Proustek joandako aldiaren bila egindako ibilbidea datorkit burura. Honek, irakurri ahal izan dugunez, bila ibili gabe berez zetozkion oroipen txatalak eta zatiak hartu zituen bidelagun delako iraganaren bilako ibilbiderako, denik eta ekintzarik hutsalenak, esaterako, madalena zatia te kikeran bustitzeak oroimenera ekarritakoak, baina direlako txatal eta luzeagoko zatiori literatur forma emateko izanen zuen segur aski zerikusirik idazteko unean bizi zuen gizarte egoerak. Nemesio Etxanizen kasuan behinik-behin bai.

Urteetan aurrera zihoan gizon sasoikoari, opilak kafesne bertan bustitzen zituenean, burua oraintxe Bergarara joaten zitzaion, bertan eman zituen hamar urte ezti-ozpinezkoetara, hurrengo Comillaseko Seminarioko urte beltz edo beltzexketara, eta beste askotan berriz mutil koskorretako urte urdinetara. Dagoeneko 1953an agertu zion Andima Ibiñagabeitiari Izotz kandelak idazteko nahia. Itxura batera, gorago esan bezala, bizi zuen aroko gertakizun hurbilagokoek baino bortizkiago eta tematiago asaldatzen zioten burua oroitzapenok, eta azkenean ere hirurogei urteko pendizean behera abiaturik heriotzaren presentzia arras nabarmenagotzen ari, bere hitzetan, urteen gurdia ilunabarreko laino gorritan zera-

manak Izotz-kandelak erreportaje-eleberria idazteari ekin zion bizi-pen berrienak utzi alde bat, eta berez bezala temati zetozkionei leku eginez.

Halaz guztiz, abian jartzeko eleberrian leku egin zien oroipen-tarik ez baizik hirurogeitaka urteko Nemesiok bere larruan bizi berri zituenetik ekingo diot gorago agertu dudan iritzira makurturik, direlako oroipenon argigarri ere gerta litezkeelakoan.

Izotz-kandelak idazten diharduen garaikoak

J.A. Agirrerren heriotzatik harat (1960-III), hortxe bizpahiru urte gogorak bezain etsigarriak bizitzea egokitzen zaio. Agirrerren aldeko meza nagusia Donibane Lohizunen eman zen, baina Artzain Onaren katedralean ere bai. Gazteren batzuek propaganda nazionalista zabaldu bide zuten, eta poliziek atxilotu. Hauen gurasoetako batzuk Nemesiorengana jo zuten laguntza eske, eta honek, 1957an hasitako bideari jarraitu zion, gutun eta bestelako harremani atxilotuen alde aurpegia emanez. Urte horietan faxista ohien kontrako tren-sabotajea ere egin zen. Atxilotuak, hauen gurasoak Nemesiorengana, eta hau torturak salatzen. Kontu hauek guztiak horrela adierazirik huts samarrak eta batez ere hotzak gertatzen dira. Gobernadoreari egindako gutunak irakurtzea ezinbestekoa da hobeki jabetzeko. Hona erakusgarri banaka batzuk:

esta última temporada se ha agravado considerablemente la situación con el trato inhumano y brutalmente inmoral que han sufrido los jóvenes detenidos a raíz del sabotaje en la vía férrea. Es del dominio público la conducta inexplicable de la Policía gubernativa que no puede producir más que la violencia.

Nunca aconsejaríamos un sabotaje de esa clase pero la continua negación de las libertades fundamentales de toda sociedad bien organizada, produce necesariamente el recurso a la violencia; y ello, no sólo en naciones no cristianas, sino aun en las más católicas, como Irlanda. Desde luego, el menos autorizado para condenar tal sabotaje es este régimen que asaltó el Poder sacrificando un millón de compatriotas.

El mal está hecho, y lo peor de todo es que nadie parece sentir

la más mínima responsabilidad de conciencia por los perjuicios ocasionados por esas medidas injustas de represión¹.

Beste ale bat:

Lo que no puede hacer S.E. es negar las torturas infligidas a los últimos detenidos. Cuando un hecho está sobradamente controlado y comprobado, el negarlo no contribuye a más que al descrédito de quien lo niega. Hay hechos que no se pueden ocultar y ése es uno de ellos. Si quiere que sus subordinados den crédito a sus afirmaciones, no juegue con los suplicios de unos detenidos indefensos. ¡Qué distinta es la conducta de los policías británicos! Y qué vergüenza para los católicos, que nos ganen los herejes en el respeto y la consideración para con el prójimo! (ibid. 180 or.).

Las torturas las creemos porque su noticia proviene de personas que han mostrado siempre un respeto profundo a la verdad... Por mi parte, recibí hace poco la visita de la madre de uno de los detenidos. Venía indignada por la campaña de Prensa que se ha desatado sobre el asunto y quería presentarse ante el Director de La Voz de España para exponerle la verdad sobre el caso de su hijo, que ha sufrido la rotura de varios huesos por el trato inhumano a que fue sometido por la Policía. Naturalmente, le hice desistir de su propósito (184 or.).

Hauek J.A. Agirrerren heriotzaren ostean gertatutakoak.

J.A. Agirrek berak ere tortura salaketak eginak zituen II. Errepublikara garaietan, Errepublikaren mendeko polizia espainiarrek burutuak:

He hablado antes de malos tratos. Lo sucedido en los calabozos y prevenciones durante aquellos meses de octubre y noviembre de 1934 alcanzó proporciones de tal brutalidad, que es menester contener la pluma ante muestras de tan absoluta falta de civilización. (...) Yo he visto llegar al reconocimiento médico de la cárcel de Larrínaga muchachos con sus espaldas y brazos deshechos por los golpes como si se tratara de un hospital de sangre (...) Yo protesto ante el mundo civilizado de estos hechos

(1) Iñaki Segurola: *Nemesio Etxaniz*, Elkar, Donostia, 1992, 174-175 orr.

-los detallados y los que por no hacer largo no se detallan en este libro- y proclamo que Euzkadi, la Patria de los vascos, vive tratada en sus hijos en la forma que el Cristianismo y la simple idea de Humanidad rechazan².

Beraz, Frankoren erregimenaren mendeko poliziek aurrekoen urratsetan zebiltzan. Itzal beltz luzea dute gurean tratatu txar eta tortura kasu politikoek, askotariko polizia espainiarrek euskaldunen aurka burututakoek³!

Nemesioren adierazpenetara etorritz, gizakiak funtsezko dituen askatasunak oinperatzeak nahitaez indarkeria dakar berekin, nazio ez kristauetan, eta are nazio kristauetan ere, Irlanda aiputan hartzen duela. Artean oso berri zegoen 339 apaizek Frankoren erregimena kritikatzeko zabaldutako gutuna, eta sinatzaileen kontra hartutako neurriak, are apaizen beren kontra ere. Hain zapaltzaile, hain ostikopetzaile zen erregimenaren aurrean saminarekin etsi ez baizik "sumin santua" praktikan jartzeko ordua iritsia zen. Nemesioren adiskide mina zen Salvatore Mitxelenak lehenxega Unamuno eta Abendats saioan aldarrikaturiko sumin santua: "Gaurko Euskal Miñari -esan arazten dio Unamunori- alare aje bat nabari ziot, Abendats. "Pasivua" duk, pasibuegia, ta ez nik nai nuken bezin erasokorra, ortzakalaria. Bildotxegia jotzen diat otzanez; olloegi, kollonez; untxi edo, eramapenez. Kristau eramapenak orrela bear dula? Ez, jaunak, ez. Kristo ez uan orrela parisaitarrei ordañak eta bost arpegiratzean. Ezta Inigo ere, Alkalako Figueroatarrei ortzak erakustean.

Edota zuek, Jesukristo baino otzanago, Loiola baino santuago, zeratela uste ote dezute? Kristau eramapenak orrela bear dula diñoten oiei galdetu ea eurena ere orrela ote dan, ea eurak ere orrela nai diran, ea zertarako nai gaituzten orren asto nozitu ixil, eurek gu gogorako makilkatzen jarraitzeko baizik"⁴.

(2) *Obras Completas de Jose Antonio de Aguirre y Lecube*, I tomo, Sendoa, Donostia, 1981, 566-574 orr.

(3) Ikus: Joseba Zulaika: *Enemigos, no hay enemigo*, Erein, 1999, Donostia, 165-193 orr.

(4) *Salvatore Mitxelenaren Idazlan Guztiak*, II. liburukia, Joxe Azurmendiren hitzaurrean, Jakin, LXXXIX or.

Baina Nemesioren ez da Salbatoreren oihartzun huts oso ere ahots propioa baizik, bere eskarmentu berekitik datorrena:

Negargarria benetan! Eguna etorri, eguna joan, or dauzkate ez auzi ta ez azkatasun. Zuzenbidez kanpora egiten dituzten oker auek, egundoko kalteak sortzen dizkie espetxeratuei eta auen sendiei. Gure erlijioa benetakoa ba-da, kalte oiek norbaitek ordaindu bear ditu, Jaunaren aurrean zurituko ba-da. Ba, hemen orren agintari katolikoek biotzetan ezta barruko arrik oker aundi oiek egin eta damutzeko. Bai zera! (...) Eta gure demokraziak zeri begiratzen diote? (...) Zuzentasunari? Zaude ixilik! (...) Demokratak, alde guztietan ditadoreen bizkarra gordetzen dabilzkigu (...) Zoritxarrez, orregatik geroago ta geiago izango dira, tiroka astea bezelakorik ez tala, erri aundien errespetoa iristeko (1961-VI).

Agintari katoliko izenekoen faltsukeria, kontzientzia kristaurik eza; ingeles, amerikanoen eta frantsesen demokrazien diktadorea lagundu beharreko politika higuin garria; Espainiako Gotzainen eta Erromaren, hots, hierarkia katoliko espainol eta erromatar guztien faltsukeria soilik ez da aipatzen hauetan, baina azken honen erakusgarri bikainak ditu gagozkion autoreak, aurrerago jasoko dugunez.

Bidegabeki zigortuen alde aurpegia eman beharrean ez ezik bere burua aldeztu beharrean ere aurkitu zen. Zigortu politikoaren moztarpean espainiar polizia bat joan zitzaion etxera aterpe eske. Eskerrak garaiz oharitu zen, eta laster eman zion kanporako txartela. Torturatzaile fama handiko Eymar koronelak itaunketara deitu zuen 1961eko abenduan, ziegatan jipoitutako batek bere izena hartu zuela ahotan eta. Handik berehala, 1962an, epaiketa egin zioten Donostian Nemesio Etxanizi berari, Valencia Remón gobernadore zibilarekin trukaturiko gutunak Venezuelako Gudari aldizkarian argitara eman zituztela eta. Sei hilabeteko kartzela zigorra eta isuna ordaintzera kondenatu zuten. Gora joz lortu zuen kondena indargabetzea.

Euskaldunen otxantasuna, gizajo-gajokeria astindu; erregimenaren zapalkuntza salatu, diktadoreari praktikan babesa ematen zioten demokraziak gaitzetsi, Gotzainak eta Erroma arbuiatu. Egoera honen aurrean 1953an Jon Mirandek adierazia zuen borro-

ka armatuaren beharra. Dagoeneko Nemesioren ikuspegiaren berri izan dugu: “zoritxarrez, orregatik geroago ta gehiago izango dira, tiroka astea bezelakorik ez tala, erri aundien errespetoa iristeko”. Ildo honetan baditu zenbait adierazpen bere-berekiak, gutun pribatuetan adiskide minenei aditzera emanak:

“Euskaldunok, bide bat besterik eztegu: israeldarrak artu zutena: izkuntza piztu ta indartu, ta izkiluak zorroztu. Ori egiten ez duan erriari, ezti inork begiratzen, ez demokrotak eta ez Elizak. Gaizkillerik aundienak, berriz, aurrera irtetzen ba-da, naikoa begiramen iristen du bai demokrotan aldetik, eta bai Elizaren aldetik” (Andima Ibiñagabeitiari (61-VI-17))⁵.

Adierazpenok eta beste ondoko hauek ere:

“Gure herriak beste gizaldi gogorragoa hazi behar du Euskadi askatzeko. Gu bigunegi eta klerikalegi haziak gera. Odolak ez tigu onik egiten, eta odolik ixuri gabe ez Elizak, ez demokrotak, ez dute inungo herririk aintzakotzat hartzen. Jendea hiltzen hasiz gero... A! orduan bai! Elizak ere induljentzi poltsa parra-parra zabaltzen du. Lapur guztiak, suerte ona izan dutenean, beti aurkitu izan dute nahikoa Gotzain, beren gaizkinak bedeinkatzeko.

Len bezela, Elizan, pariseo ta eskribak dabiltz azalean igari. Jesukristo, berriro Gurutzean” (61-VII-21)⁶ garbi azaltzen dute Miranderen historiaren interpretazio bertsura iritsi zela. Baina Nemesiori barruak ez zion agintzen borroka armatua aldarrikatzea. Salvatore Mitxelenari ere ez. Puntu honi dagokionez jakingarria da bion adiskide eta gogaide izan zen Andima Ibiñagabeitiaren iritzia. Hemezortzi bat urte egin zituen honek jesuitetan, eta meza eman aurretitxoan irten zen. 1958-59 inguruan erabaki beharra izan zuen zer jarrera hartu indargintzaren aurrean, onetsi edo gaitzetsi. Bere erantzuna hitz gutxitan honakoa izan zen: Franko hil artean inor ez hil, baina egun horretarako prestatu era guztietara, armak

(5) Ikus nire *Nemesio Etxanizen biografia eta ideologia*, 202 or. eta ond.

(6) Ikus Joxe Azurmendi: *Oraingo gazte eroak*, Enbolike, 1998, Irun, 66 or. eta ond. Besteak beste honako baieztapenatarako bide ematen diote Joxeri: “Alferrik da: herri honetan kontzientzia moral estuenak horixe pentsatzera heldu izan diren herrian gaude. Esperientzia horixe egin behar izan duen herrian. Desengainu tragikoenaren esperientzia”.

barne direla, eta Egun Handia iristean, Frankoren heriotzarena, botereaz jabetu eta justizia egin –Telesforo Monzon berak ere, Franko hiltzear zela eta hau hiltzen zenerako udal, diputazio eta bestelako erakunde publikoz jabetzea proposatzen zuen, hitz egi-ten hasi baino lehen-. Hiltzeari ez, armatzeari eta gudarostea eratzeari bai.

Nemesio Etxanizek ETA sortu berriari gidaritza eskasia naba-ritzen zion. Urte batzuk beranduago, hortxe 1967-68 aldera, Euskal Herria bake-bideetan aurreratzen hasia zenean -ikastola mugimendua, “Ez dok amairu”, euskal antzerkia-Ghandiren in-darkeri-eza oldarkorraren jarreretara lerratzen dakusagu, azken ja-rreara honi gizonago, kristauago iritzirik.

Armei bai ala ezeko gorabeherak ahaztu beharra izaten zuen Nemesio Etxaniz idazleak kafesne beroa aurrean zuela opila hartu eta bertan bustitzen zuenean. Ahaztu beharra ala ahaztu nahia gazteei gizarte bizimodu egokia erakutsiko bazien. Jeltzaletasu-nean gogaide zituen “integristek” sortzen zizkioten suminaldiak ahaztu beharra izaten zuen bezala:

Baña gure agintariok integrismoa uzten ez duten bitartean, eztegu ezer iritxiko. Orain ere apaizon agiri ura dala-ta, egin dizkigutenak, txatxukeririk aundienak dira. Onaindia'k emengo Doipuru-ordezkoari idazkiren bat idatzia dio; baña gure aginta-riok ez omen dute nai idazki ori zabaltzerik. Ta EGI-BILLA'n esaten digutenez, gu ixillik gelditzeak Erroma'n eta munduan oso zirrada aundia sortu-arazi omen du. Aundiagoa eragingo zuan, bizi-bizi gure eskubidea aldeztu ba-gendu. Orrelako epelkerietan dabilzkigu oraindik gure Bayona'ko pralleok eta Paris'eko bare-zaleak. Eta bitartean Erroma'ko indar-zale jen-dea pozik, gu ixildu gaituztela-ta. (Andima eta Balendin Aurre-Apraiz-i, 1961 inguruan).

Gehiago jeltzaleen arteko “integrismoa”z:

Gure artean, gañera, egundoko integrismo-pixua degu: len-goan, Zipitria andereño erremin ori, ao bete ortzekin gelditu zitzaidan, Patxi gorra beste (sic) mundura bialtzeko kezkarik ez nukela izango esan niolako. Ezin zitekela ori egin; etzala zille-gi. Esan niona: zillegi ezezik, barkamen osoa irabazteko lana

zitekeala. Erria zapaltzen eta ainbeste urtean, guzien eskubi-deak jaten bizi dana, ezin garbitu, alajaña! Orrelako burukerak galtzen eztiran bitartean, eztegu ezer aundirik egiterik. (61-VI-17).

Tonu gogorra iruditzen zaigu. Unamuno eta Abendats-eko Salvatore ez zen bigunagoa Patxi gorrarekikoan: "Euskaldunok onakoan orratik sinistu egiten diogu itzik itz Buruzagi Borobillari -bein bear ba!- ta menpetasun alaienez aserrea onetsi. "Gernika erre zutenek eztutela, beraz, eskubiderik aberria aitatzeko"? Amen, amen ta amen, Patxi.(...) Aotik arrapatzen omen da ba arraia (...) Olako arrai mota bakanik eman bear Ferrol del Caudillo-ko itxas bazterrak! Papparrez papardoa dirudi ta litzake; koipez eta lirdingaz, martsopa... Nolanaire beintzat, museu gela batean gordetzea merezi luke, bere aoko amutik zintzilik, gorasarre itzokin: "Gernika erre genunok eztugu aberria aitatzeko eskubiderik" (...) lenengoz zertu bear litzakena, auxe da, Kaifas-ena bai baña itzik itz: *unum hominem!* Lenballen, lenballen, garbitu dezatela, ez errugabeko Erri bat, baizik erru danen Buru Aundi dan eta dagon ori, ori, guzion pakerako, ta kito! Dagola museuan bere aoko amu ta guzi!"⁷.

Izotz-kandelak eta beste idatzien interpretazio bila

1953rako adierazia zion Andima Ibiñagabeitiari zer idatzi nahi zuen. 1962-1963an idazten du azkenean ere. Idazteari ekiten dionean bazter uzten ditu aipatu berri ditugun gorabeherak. 36ko gerraondo guztia bazter uzten du, segur aski zorioneko politika malapartatuak lehenaz gaineko eragozpenik sor ez ziezaion; izan ere nahikoa buruhauste bai baitzuen agintari zibilekin bateko, eta alderdiko kopeta-estu eta buru-zimurrekin besteko, etsi-etsirik baitzegoen zetorren bezala apaiz batengandik etorririk zeresanak eta marmarrak erruz sortuko zituela. Baina erabat bazter uzterik ba al zituen? Nemesiorentzat literaturgintza funtsean gertatutakoa, bizi izandakoa edota oso hurkoengandik jasoa egoki toles-tatze-lana zen -nahiz poetika modernistagoa ere baduen zenbait

(7) Salvatore Mitxelena *Idazlan Guztiak*, Jakin, Oñati, 1977, I liburukia, 428-429 orr.

olerki eta kontakizun bakanetan-. Nahitaez zipriztindu behar zuen bizi zuen orainak joandako aldia.

Lehenengo orrietan itxura batera gizarte zoriontsuagoa eskaintzen digu. Zenbait zatitan, esaterako, orduko jai xaloak, denborapasa xumeak eta "xelebre" umoretsuen "xelebrekeria" barrerriak kontaktzen hasten denean xalotasun tolesgabearen zorion arduragabea sumatzen dugu.

Esan ote liteke eleberri honen argitan antzinadaniko euskal zibilizazio hobetua eskaini nahi digula etorkizunerako, sumatzen zituen akatsak gogor jorraturik, baina aldi berean Jainkoarengan eta balio kristauetan bermatua eta fidatua?

Gorago ere zeharka eta laburzurtean aipatu dugu gerraurrea ezagutu ez zuten gazteei baikortasuna eta itxaropena txertatu nahi zizkiela. Jarrai antzerki-taldekoiei eta ezkorregiak zirela, mundua ilunegi zekusatela adierazten zien, hain zuzen gerraurreko Euskal Herria ez zutelako ezagutu.

Idazten diharduen garaitsuan, gorago kontatuak ditugun arrazoiek hartaraturik -Gotzain espainol eta Erromaren huts egite larria, frantses, ingeles eta amerikanoen demokrazia, agintari katoliko izenekoena eta are jeltzale "integristena" ere-, beste mundura joateko gogo agertzen zien adiskide minenei gutunen bidez. Mundu honetan baten bat hasten bada zuzen jokatzeko, Jesukristo bezala, gurutzeko amaitzen duela adieraziz. Lantegi bakarrik betetzen zuen bere gogo nahigabetua: euskal kulturaren aldeko lanak, eta horrexerik esker eutsarazten zion bizipozari.

Ezetz erantzun behar gorago egindako galderari.

Herritar xumeen umorea eta ateraldi nahiz irteera barre eragileak basamortu elkorreko lili ezin-etsiak dira; izan ere, pipiak jotako gizartea agertzen digu. Nagusiek mendean hartua aste osoan goizteko sei etatik arratsaldeko zortziak arte; eta igandean berriz apaizen gerriko gogorrean estu-estu lotua. Sexu gorabehereri dago kienez, ezjakintasun eta askatasun gabeziarik gorrienean bizi dena. Politikan nagusiak jaun eta jabe direnekoa; integristak errege, diruaren indarrari moral katoliko zorrotzenaren aginte-makila dorpea uztartzen jakin dutenak. Eleberriko protagonista ere giro ito askatasun-ezoko horrexek bideratzen du apaizgora, ez benetako

deiak edo gogoak. Honen ondoren idatzi zuen eleberri laburrean ere Ameriketara galduaren, zorigaitz katea abian jartzen duena askatasunik eza da. Elkarrekin maitemindurik egon eta elkarrekin ezkontzerik ez, gurasoek diru komenientziari lehentasuna ematen ziotelako.

Izotz kandelak bere barrua hustu du Nemesio Etxanizek, bere bizi-urrats askorekin batean bere bizi-ikuskerari islatuz. Oso hurbileko izan zituenengandik jasotako lekukotasunen arabera, Nemesio Etxanize berari gertatu zitzaizkion eleberrian barrena kontatzen diren zer asko. Amodio lurtarrak fede-egiei buruzko zalantzen zulora amilarazitako apaiz erori baten gorabeherak harildu dizkigu Izotz-kandelak eleberrian, neurri batean bere baitan bizituak jaulkiz. Honekin ez naiz esaten ari emakumeetan nahastuta ibili zenik. Goazen olerkietara. Hauen polisemia, eta irakurlearen irakurketa askotarikoak soildu nahi izan gabe, ez al dituzue antzekotasun esanguratsuak sumatzen?

“Argatik” izenekoan⁸ maitasuna eta honen zapuztea poetizatzen ditu: “alkar maite izan gendun” eta aurrerago “zorion-azi(a) ausi”. Delako maitasuna, nik uste, giza maitasunari dagokiola. Gainera olerkiaren haria kontuan, uler liteke Jainkoa, Probidentzia izan dela giza maitasuna onetsi ez duena. “Ixo” olerkiak⁹ betirako galdutako amets hila dakar gogora, amodiozko esperientzia berbera oroimenera ekarriz. “Maitasunari gorroto” deritzanak, izenaren jabe, maitasun lurtarrarekiko herra bizia adieraztea du ardatz, Jainkoa behar bezala maitatzen uzten ez dion sentimenduari arbuio gotorra erakutsiz. “Gogo amilla”n zalantza epistemologikoez ziztaten diote barrua, gure baitarik landa dauden zerak hautemateko gure zentzuen gaitasuna auzitan jarritz. “Siñistezaren illuna”n zalantzek itoazten dute, aurreneko bertsoleroetako erritmo pausatua herio batekoa bihurtzen da azken hiru bertsolerrotan, metrika eta errima guztiak hautsiz: *Iratxo illun! Akulu zorrotz! Kezka-ez-ten otz! Nere inpernu! Geroa!!!*.

Nemesioren bilobak izateko adina dugunontzat, axaleko begi-

(8) Nemesio Etxaniz: *Lur Berri Billa*, Gipuzkoako Aurrezki Kutxa, 1978, Donostia, 227 or.

(9) *Euzko-Gogoa*, 1954 9-10 zenb.

ratu batera, patetikoa gertatzen da Ximon eleberriko protagonista-ren ibilbidea. Mutikotan sexu grina sentitu eta apaizak erruduntasun konplexua sarrarazi. Hamazazpi urteko nerabeak ohea busti amets erotikoren bat tarteko, eta beste erlijioso batek —jesuita oraingoan— izpiritu gidariak gaixo arriskutsutzat jo, arriskutsua goi mailako jesuita karrera burutzeko. Gurasoek txortan egiten zutela jakin, eta mundu idealista koloka sentitzearen nahigabea jasan. Emakume batek bere barru minberatua asaskatzeko bularraldera burua bota diola, eta bere biziko zirrara sentitu honek. Eszena erotikorik ere ez du liburuak, eta horrek pentsarazten digu benetan adierazten dena baino gehiago ezkutuan gordetzen duela. Adierazi beharrean: “ames ederregia zan bere gizakume-gogoarentzat; eta egun batean gertatu zan ikusia zegoena”¹⁰, edota “Ordurartekoa, emakume-kutsurik gabea, txikitatik erakutsi ziotenaz neurtutakoa; andik aurrerakoa, emakumetan nastua, bere txikitako erakutsietatik etena. Ura lotsa!” (115 or.) gertaera horiek ikusarazi balizkigu, alde batera irabazi egingo zuen, baina horrela ezkutataturik... eleberri zentsuratua da, egileak berak zentsuratua. Irakurleoi ezkutatzen zaigun gertakari honek protagonistaren bizi-euskarri guztiak airean uzten ditu, irozetzeko lurrik gabe, maldan behera doan elur pilota bezala.

Garbi dago gizarte tradizionalan, bizitzaren zentzu morala gotzainek erabakitzen zutenean, zapal-zapal eginik ere azkenerako nagusitzen den bizi nahiak, oinperatuen zegoen alderdia zulatzeraz jotzen zuela. Nemesio ahalegindu zen beste banaka batzurekin batean —Salbatore Mitxelena, Andima Ibiñagabeitia, Jon Mirande eta besteren bat edo beste— literaturan behinik-behin askatasun eremuak irabazten. “Grifñen loa” izeneko olerkia paradigmatikoa da alde horretarik, euskal antologia erotikoa sartzekoa. Jokin Zaitegi eta eskandalizatu zituen, gaizpidea eskaintzen zuelakoan¹¹.

Zertara jotzen du bizipozari eusteko eleberriko Ximon protagonistak? Behartsuen eta langileen aldekora. Garbi dago bizi duen giroak, 1960ko hamarraldiak bultzatu duela langileen alderako

(10) Iñaki Segurola: *Nemesio Etxaniz*, Elkar, Donostia, 1992, 114 or.

(11) Ikus, Pako Sodupe: “Olerki erotikoak eta hauen ingurunea, eta II” in *Egan 1992*, eta *Egan 1993-1*.

lantegira. Hala eta guztiz ere ez du lortzen bere biziari zentzua ematea, txikitari ezarri zioten fedea berreskuratzea. Zalantzetan itoa hiltzen da. Adierazgarria da eleberrian behin baino ez agertzea Gotzainaren irudia, eta bertan nabarmen nagusien aldera le-
rratzeko nagusi-langile arteko gatazkan.

Fede guztia galdua zuen gotzainengan. Erroman galdua zuen bezala. Salbatore, Andima, Nemesio, Jesukristo gurutzekoarekin geratzen ziren gainerako fedea galduxe. Orain eten ez zuen egin, marra ez zuen gainditu. Gauza asko eta asko Jaungoikoarenak ez baizik hemen beheko jainko-ustekoek ezarritzat jotzen zituen. Baina Jainkoaren fedea eta beldurra azkeneraino atxiki zituen. Euskal Herria apaizen mendeanegi bizi izan zen, nagusien mendeanegi gizarte gaietan oso atzeratua, are atzeratuagoa sexu kontuan. Baina Jaunarengan fedea galtzera, hondamendira zihoakeen. Bai norbanakoa eta bai herria. Ez zion bestelako federi bihotzik ireki.

Arrazoi du Joxe Azurmendik dioenean: "Nemesio Etxaniz funtsean etsi eta "bere aroaren" kode moralaren pean makurtu egin da arazo honetan, beste askotan bezala. Horrela bizipozezko jolas alaiak izan zitekeenak, desbideratu egin behar ukan du, eta nobela antzeko erreportaiak maskaltxo bat, alaigabea, bilakatu da. Askatasunaren bide-urratze alairik ez dago. Saio karnabaleskoak frakasatu egin du. (Herri honek frakasatu du, saio karnabaleskoa frakasatuztean). Saio tragikoa geratzen da"¹². Liburu berean:

Don Ximon ez da pertsonaia pribatu bat. Izpiritu bat da, euskal historiako etapa bat, belaunaldi bat, esperientzia molde bat. Euskaldun askok egin behar ukan duen bere fedearen porrot osoaren esperientzia. (...) Hurrengo belaunaldiak ez du sinestearren halako ahaleginik egin nahiko. Fede desesperatu horren aldean, orain, fedegabezia kiskaldu bat edo, egongo da, edo karga astun bat kontzientziatik iraitzi izanaren ezitia. ("Kateak apurtu litezke, transformatu ez", pentsatuz). (Ibidem, 30 or.).

Iñaki Seguiolak beste alde batetik jo du obraren interpretazioa egitean. Ohartarazten digu apaizaren sotana mozorro arkaiko bat

(12) Joxe Azurmendi: *Oraingo gazte eroak*, Enbolike, Irun, 1998, 24 or.

baino ez dela, eta ez pentsatzeko gezur bakarrak Erljio Egiazko Bakar izendatuarenak zirela edo direla ezen beti izan dira:

gailur-aldeetan, kardenal sinestegabeak eta duda-egileak, hori bai, agerian bederen (edo oso lagunarte estuan eta itxian izan ezik) beren zalantza teologikoen aztarrenik ere erakusten ez zutenak, hala nola zientzigizon finaren zalantza ere, bere jakitatearen oinarriei buruzko mila ezjakintasunez joa egon arren, zientziaren bulgarizazioak estaltzen baitu, gauza guztiak artikulu fedekoak bezala zabaltzean eta erakustean. (12 or. eta ondokoak).

Gaur egun bertan ere bizi dugun gizarte giroa ez dela funtsean oso desberdina iradokiz. Egun ere ez al ditugu bada enpresa nagusiak nagusi, gotzainen laguntza barik banku-nagusien elkar-aditzearekin, herritarrak lehen bezain ostikopetuak daudela. Eta enpresa multinazional nahiz banku-nagusi horiek beroriek ere ez al dituzte bada erosotasun materialaren erlijiozko fedean arrakaladurak, bizi nahizko errebelamenduak!

Zurea falta da, irakurle, zure interpretazio saioa. Gauza batez nago ziur -eta benetan pozten nau-: irakurketan honaino iritsi bazara, Nemesio Etxanizek baduela bere obraren irakurle bat gehiago.